

Secretarii Actiones
Petri Pauli Vergerii

Koper Capodistria 2018

Actiones duae Secretarii Pontificii Petri Pavli Vergerii

Izdala in založila / Editore: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper,
Trg Brolo 1, 6000 Koper
Biblioteca centrale Srečko Vilhar Capodistria
Piazza Brolo 1, 6000 Capodistria

Za izdajateljico /Per l'editore: David Runco

Kraj in datum izdaje /
Luogo e data di edizione: Koper, Capodistria 2018

Izdaja / Edizione: Prva izdaja / Prima edizione

Zbirka / Collana: Bibliotheca iustinopolitana n. 9

Uredila / A cura di: Gregor Pobežin, Peter Štoka

Prevod / Traduzione: Gregor Pobežin, Peter Štoka

Tisk / Stampa: Luglioprint, Trieste

Naklada / Tiratura: 100 izvodov / copie

Nosilec avtorskih pravic /
Detentore dei diritti d'autore: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper
Biblioteca centrale Srečko Vilhar Capodistria

Izid publikacije sta finančno podprli
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Mestna občina Koper.
La pubblicazione è resa possibile grazie al supporto finanziario del Ministero per la
cultura della Repubblica di Slovenia e del Comune città di Capodistria.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Vergerij P. P. ml.(082)
930.85(4)°15°(082)

SECRETARII actiones Petri Pauli Vergerii / [uredila, prevod Gregor Pobežin, Peter Štoka]. -
Koper : Osrednja knjižnica Srečka Vilharja =
Capodistria : Biblioteca centrale Srečko Vilhar, 2018. - (Bibliotheca Iustinopolitana ; n. 9)

ISBN 978-961-93771-3-0

1. Pobežin, Gregor 2. Vergerio, Pietro Paolo, 1498-1565
293462784

KAZALO - INDICE

DAVID RUNCO	
<i>Predgovor</i>	7
<i>Prefazione</i>	9
MARKO MARINČIČ	11
<i>Amore patriae teneri non potuit: dva Vergerija o Hieronimu (in o mejah lokalnega patriotizma)</i>	
NEVEN JOVANOVIĆ	27
<i>Pavao Skalić protiv Pier Paola Vergerija, 1559.-1564.</i>	
GREGOR POBEŽIN	59
<i>Magna enim est spes de pace - Vergerijev spis Duae actiones secretarii pontificii in njegova stališča do Tridentinskega koncila</i>	
PETER ŠTOKA	91
<i>A Short Review of Polish Medical Writings in Latin from Medieval Times to the Contemporaneity</i>	
ADRIANA GRZELAK-KRZYMIAŃSKA	109
<i>A Short Review of Polish Medical Writings in Latin from Medieval Times to the Contemporaneity</i>	
MILENKO LONČAR	125
<i>Pismom protiv nepoželjnih čitatelja (II) Kodirana poruka Antuna Vrančića</i>	
MATEJ HRIBERŠEK	143
<i>Ko zadoni pesniška muza bodočega škofa: Libellus Poematum, zbirka mladostnih latinskih pesmi tomaža hrena</i>	
PETRA ŠOŠTARIĆ	177
<i>Govor stranaca u Divovom prijevodu Aristofana</i>	
PIER PAOLO VERGERIO	191
<i>Lettere Volgari</i>	
<i>Zahvale / Ringraziamenti / Thanksgiving</i>	211

NEVEN JOVANOVIĆ
Sveučilište u Zagrebu - Filozofski fakultet

PAVAO SKALIĆ PROTIV PIER PAOLA VERGERIJA, 1559.-1564.

Izvleček

Prispevek je rekonstrukcija kronologije in zbirka pričevanj o sporu med dvema *exules Christi* («Kristusovima izgnancema»), ki sta se pridružila Reformaciji na Nemškem kor prišleka z rimsko katoliškega juga, tj. med Pier Paolom Vergeriom iz Kopra in Pavlom Skalićem (1534-1575) iz Zagreba. Mladi Skalić, nekdanjim »Hofkaplanon« na Dunaju, ki se je razšel s papeštvom med leti 1555 in 1557, je bil kot nedavni prišlek dosti manj uspešen propagandist kot 36 let starejši Vergerij, nekdanji koprski škof in papeški nuncij, za katerim je bilo že deset let reformacijske dejavnosti (od l. 1548). Oba pa sta se morala potegovati za vpliv in naklonjenost nemških reformacijskih vplivnežev, posebej Württembergškega vojvode Krištofa in pruskega vojvoda Alberta.

Sintesi

Pavao Skalić nella controversia con Pier Paolo Vergerio, 1559-1564

Il contributo ricostruisce la cronologia e raccoglie le testimonianze della discordia tra due "exuli Christi" (esuli per amor di Cristo) che si unirono alla Riforma in Germania dal Sud cattolico romano: Pier Paolo Vergerio da Capodistria e Pavao Skalić (1534-1575) da Zagabria. Il giovane Skalić, già cappellano di corte a Vienna, rompe con il papato nel 1555-1557, era quindi un nuovo arrivato, con una valenza propagandistica certamente inferiore rispetto al trentaseienne Vergerio, vescovo di

Capodistria e nunzio papale, propugnatore della Riforma da quasi un decennio (dal 1548). Entrambi, tuttavia, dovettero competere fra di loro per l'influenza e il favore dei magnati tedeschi riformati, in particolare Cristoforo, duca di Württemberg e Alberto, duca di Prussia.

* * *

Malo nakon 16. srpnja 1560, Johann Brenz (1499-1570), štutgarski teolog i protestantski reformator, suradnik vojvode Christophu od Württemberga, primio je iz Tübingena dramatično pismo. Pisao mu je Lodovico Vergerio po nalogu svoga nasmrt bolesnog strica Pier Paola, da se požali na napade Pavla Skalića i njegov "skandalozni pamflet":

Clarissimo Viro Domino Joanni Brentio Domino observandissimo.

Clarissime vir, mandavit mihi D. Vergerius patruus meus pauca haec scribere ad V. D. Heri praesentibus tribus Theologis professoribus sumpsit coenam Domini, ubi dixit se condonare Scalichio iniurias, sed quod ad iniuriam familiae attinet, illud relinquere nobis Nepotibus, qui id agant, quod ad familiae nostrae defensionem attinet. Haec inquam heri; hodie autem ferocissimi ingenii ille Scalichius obturbavit misso ad lectum D. Vergerii scripto, cuius exemplum mitto, superbissime suum libellum famosum defendens. In summa petit a V. D. iunctis manibus, ut tua authoritate perficias, quo liceat illi in vestris terris pacifice mori. Quid unquam petitum fuit honestius? Vale vir clarissime. Tübingae die XVI. Julii Anno 1560.

V. D. observantissimus Ludovicus Vergerius.¹

Pier Paolo Vergerio (1498-1565), šezdesetdvoгодиšnji koparski humanist i biskup koji je na stranu reformacije prešao 1548, isprva je s trideset šest godina mlađim Pavlom Skalićem (1534-1575, rodom iz okolice Zagreba, reformaciji se pridružio 1555-1557, kao dvorski kapelan u Beču) bio u prijateljskim odnosima. O tome svjedoče Vergerijeva

¹ Pressel, *Anecdota Brentiana*, pismo 270, s. 471.

pisma iz svibnja i lipnja 1558.² No, u nekom času tijekom 1559. odnosi su se pokvarili, kako će Vergerio kasnije priznati vojvodi Christophu.³ U veljači 1560, po svemu sudeći, upravo je Skalić bio anonimni autor koji je vojvodi podnio negativno mišljenje o slovenskim prijevodima Primoža Trubara, Vergerijeva prijatelja i suradnika (vojvoda Christoph bio je pokrovitelj tiskanja Trubarovih prijevoda).⁴

U lipnju iste 1560. Vergerio je upozorio vojvodu na sukob Skalića s izvjesnim Gangolfom, župnikom Lustnaua kod Tübingena; Gangolf je osporavao Skalićeve pretenzije na niz vrlo zvučnih plemićkih titula (radi se o opsesiji kojom je Skalić obuzet još od boravka u Beču). Mada je dvije godine ranije i sam Vergerio bez ograda Skalića imenovao “vojvodom od Huna”, sada, pošto je Skalić u knjizi, usto posvećenoj Sveučilištu u Tübingenu, objavio da pripada obitelji veronskih markiza della Scala, “pa i rodu Julija Cezara”, Vergerio se pobojavao da bi svađa mogla izazvati neželjene političke posljedice - mogli bi je iskoristiti papisti. Zato vojvoda treba potaknuti rektora i sveučilište da riješe spor:

Admiscebo hic cum magnis parva. Scalichius et Gangolfus inter se litigant satis acerbe, et quidem palam coram d. rectore et ipsa universitate; lis est de nobilitate, affirmante Scalichio et quidem libro a se composito et universitati Tubingensi dicato, se trahere originem a Scaligeris olim Veronae dominis, et multo ulterius, credo, a Julio Caesare, et negante Gangolfo. Postea exprobrabunt nobis papistae tales inter nos contentiones. Incruduit enim certamen, olfacio, totam causam rejiciendam esse

² 31. svibnja 1558, pišući iz Tübingena vojvodi Christophu da preporuča jednog evangeličkog propovjednika, Vergerio navodi “Venit ad Celsitudinem Vestram doctor Paulus Scalicius, comes Hunnorum etc.” i spominje usput da su Skalić i on sam zajedno otišli iz Beča: “eodem tempore, quo d. Scalicius et ego Vienna discessimus” (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 64, s. 174). I mjesec dana kasnije, 16. lipnja 1558, također iz Tübingena, Vergerio prenosi vojvodi Skalićevu odanost i vijesti o naklonosti Maksimilijana Habsburškog, tadašnjeg kralja Češke, prema zagrebačkom teologu: “D. Phauserus, serenissimi regis Maximiliani concionator, se reverenter vestrae Illustrissimae Celsitudini commendat. Quod facit quoque d. Scalichius, ad quem idem serenissimus rex nuper dedit litteras gratiosissimas, imo misit etiam pensionem, hoc est 300 florenos, quos ipsi discedenti promiserat. Certe videtur eum amare.” (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 66, s. 179).

³ Tübingen, 8. srpnja 1560 (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 96, s. 236): “nunc cogor rem patefacere, jam enim annus est aut amplius, quo Scalichius nec fuit in meis aedibus nec me alloquitur, imo persequitur me miris modis”.

⁴ Katičić, *Zur Polemik*.

a d. rectore et universitate in Celsitudine Vestram et propterea aliquid scribendum putavi; ipsa scit, pro sua felicissima memoria, me de utroque semper fuisse apud illam sobrie locutum, certe nunc quoque et a causa et ab illis (nec tamen odi, absit) abstineo, satis alioquin habeo, quod agam in meis studiis absque eo, quod me istis certaminibus immisceam.⁵

Početkom srpnja, Vergerio javlja da je, prema vojvodinoj želji, o Skalićevu slučaju obavijestio dvojicu uglednih sveučilišnog profesora, ali i priznaje da je i sam u svađi sa Skalićem, pri čemu “poteškoće u komunikaciji” traju već više od godine dana.⁶ I to je pismo morao za Vergerija napisati nećak Lodovico, jer je Vergerio bio paraliziran (u post skriptumu: “Qualis sit mea aegritudo, quae nudius tertius coepit, cogor declarare, ea est paralis et Domini voluntas fiat”). Četiri dana kasnije, 12. srpnja, Vergerio javlja vojvodi da se ne može maknuti iz kreveta, da se priprema na pričest - jasno je da bi to mogla biti posljednja - i da je sastavio oporuku, koja sadrži i kratku ispovijed Vergerijeva vjerovanja (“volui in eo pauca obiter addere de mea confessione, ut etiam mortuis et posteritati praedicem ea ratione fidei in Christum et gloriam ejus”... “quale scilicet nullus Italarum condidit, ut puto”). No, izvještava i o razvoju sukoba sa Skalićem: primio je vijest o skandaloznom pamfletu koji je Skalić izvjesio na vrata crkve u Heidelbergu. Spisom se, uz Vergerija, napadaju još dvije osobe, koje su se potužile rajnskom palatinu elektoru (Friedrichu III. Pobožnom). Vergerio Skaliću oprašta sve nepravde, ali, obzirom da je ugrožena i čast Vergerijeve obitelji, moglo bi se dogoditi da nećaci zatraže zadovoljštinu.

⁵ Tübingen, 31. svibnja 1558. (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 94, s. 233).

⁶ Tübingen, 8. srpnja 1560. (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 96, s. 236): “Nuntiavi d. Beurlino et d. Fuchsio Illustrissimam Celsitudinem Vestram cupere ut Scalichii et Gangolphi causa in senatu scholae judicaretur aut componatur; quid sint facturi nescio; causa inter illos duos ardet; non deessem meo officio, ad quod me Vestra Celsitudo hortatur, verum in hac re non sum idoneus, ut curem ullam compositionem, nunquam enim volui Illustrissimae Celsitudini Vestrae dicere, ne viderer aut importunus, aut minus Christianus, quasi ego in culpa ullo modo essem; non sum enim, Deus scit, nunc cogor rem patefacere, jam enim annus est aut amplius, quo Scalichius nec fuit in meis aedibus nec me alloquitur, imo persequitur me miris modis, et tacuissem nunc etiam patienter, sed provocatus loquor; nec plura de hac causa dicam, Deus mitiget ferocia ingenia et carnalia, non deero ego meo officio, ut Christianum agam.”

⁷ Tübingen, 12. srpnja 1560 (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 97, s. 238).

Postremo Vestra Celsitudo scribit de Scalichio; non possum non laudare, quidquid in ea causa fecerit eadem Celsitudo Vestra ea in re; ego quo ad me attinet, Christo et Celsitudini Vestrae condono gravissimas injurias mihi ab illo illatas; nam postquam incepti aegrotare, missum est ad me ex Heidelbergae exemplum famosi libelli in publico ab illo affixi, in quo non modo ego proscindor et laceror, qui sum tamen indignus Vestrae Celsitudinis consiliarius, sed duo alii simul, qui tamen habuerunt recursum ad illustrissimum electorem, unde bonus Scalichius evasit, dicendo, se pertinere ad serenissimum Bohemiae regem et se constitisse Heidelbergae, ut jussu suae regiae celsitudinis se in Angliam conferet, et tamen inde profugit et Tubingam venit; sed ego, inquam, ut Christianus, omnia condono, tantum videndum erit, ne mei nepotes illum urgeant pro interesse familiae nostrae, quae fuit a Scalichio atrociter proscissa. Haec inquam tantum nuper fuerunt ad me ex Heidelbergae perscripta, ut diabolus haberet opportunam tentandi occasionem, quando maxime tempus est oblivisci injuriarum, sed profecto obliviscor et Christo et Vestrae Celsitudini ut dixi, dono, et Scalichio etiam, pro quo non desistam orare, sed habenda erit, ut dixi, ratio meorum nepotum, qui gravissime de eo conqueruntur.⁸

Nakon četiri dana, Lodovico, po stričevu diktatu, sastavlja spomenuto dramatično pismo Brenzu od 16. srpnja, očito kako bi Vergerio intervenirao kod vojvode iz još jednog smjera.

Do rujna se, međutim, pokazalo da je koparski biskup preživio bolest za koju je mislio da će biti smrtna. Već u drugom pismu nakon oporavka (14. rujna 1560) podsjeća iz Bebenhausena vojvodu Christophu na aferu sa Skalićem. Zna da je vojvoda naložio svom kancelaru da opomene Skalića u Tübingenu, ali sad upozorava na novu, vanjskopolitičku opasnost: pretendiranje na titulu plemića della Scala moglo bi izazvati nezadovoljstvo Mletačke Republike. Zato treba pojačati pritisak na Skalića, koji se ne želi pokoriti sudu sveučilišta, bilo u Tübingenu ili u Heidelbergu. Vergerio prilaže i skicu svog odgovora Skaliću, odnosno dokaza da je Skalić krivotvorio i pogrešno interpretirao dokumente o svom visokom porijeklu: u privilegijima ugarskoga kralja Bele i cara Ferdinanda nema

⁸ Tübingen, 12. srpnja 1560 (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 97, s. 239-240).

spomena o dozvoli da se u grbu koriste ljestve (kao znak “de Scala”); riječ “Skalić” u mađarskom vjerojatno ne znači isto što i latinski “scala”; čak i da se radi o istome, ne znači da je to veza s obitelji della Scala. U istim se ispravama ne govori o naslovima baruna i kneza, već samo o daru zemljišta izvjesnom Bartolomeju Skaliću. Također, Skalić tek treba dokazati da je potomak tog Bartolomeja.

Inter alia ostendam, quod in privilegio Ferdinandi Caesaris et regis Hungariae Belae nulla prorsus fit mentio de Scala concessa in insigni, ita ut iste procul dubio adjunxerit nunc ex suo capite secutus sonum vocis, ut dixi, sed verbum Skalich in Hungarico aliud putarem significare quam Scala in latino: sed si idem sonaret, non valet consequentia, ut in litteris dixi.

Imo dicam amplius, quod in duobus privilegiis Belae regis et Ferdinandi Caesaris nullum prorsus sit nomen de baronatu et comitatu, quem Scalichius jactat, sed ajunt privilegia, donatas fuisse pro famulitio quasdam terras Bartolomeo cuidam Skalich, non ergo comitatus et baronatus; et si esset mentio baronatus et comitatus, esset Scalichio probanda successio, quod ab eo Bartolomeo descendat. Puto certe, Scalichium ridere, quod tam facile crediderimus, quod sit comes et baro. Si aliam informationem vel Celsitudo Vestra vel domini consilarii a me voluerint, libenter dabo, siquidem petatur, simul cum magistro Gangolpho, pastore in Lusno, qui est satis instructus in hac causa.⁹

U prosincu 1560. Vergerio diskretno urgira kod vojvode Christophu da se odrede suci za spor sa Skalićem. Kako vojvoda nije odobrio objavljivanje spisa o Skalićevim krivotvorinama - da se radi o krivotvorinama, u to je Vergerio potpuno uvjeren - Kopranin se želi obratiti kralju Maksimilijanu, no i za to traži vojvodino dopuštenje. Ipak, obzirom da Skalićev slučaj može imati dalekosežne posljedice za reformaciju, mogu ga zloupotrijebiti papisti, Vergerio preporučuje diskreciju i blagost čak i ako istraga pokaže Skalićevu odgovornost:

Causa est magni momenti, utinam posseamus contegere et suppressere corruptiones et falsitates in privilegiis commissas; non est dubium,

⁹ Bebenhausen, 14. rujna 1560. (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 100, s. 246).

quin papistae animadverterint eas, aut sint animadversuri acutius quam ego. Quare traduent, suo more, non modo Scalichium, sed omnes, qui illum in tam turpi causa defendere aut sustentare voluerint. Ad me quod attinet, omnia faciam in gratiam Celsitudinis Vestrae, sed videndum est, quid agendum de isto Scalichio, si debemus tacere et contegere, quod corruerit privilegia, aut quid? Hoc dispiciat sua pietate et autoritate Illustrissimus D. Dux Wirtembergensis, meus dominus clementissimus, nam illi omnia remitto, et excusabo me apud dominum Deum meum, quod illustrissimo domino principi christianissimo, sub quo vivo, omnia remiserim, quamquam non crediderim, futurum ulla excusatione opus, nam certo scio, illam aliud non esse mandaturam, nisi quod esset secundum domini nostri Jesu Christi doctrinam.

Puto (ut reverenter meum consilium dicam) vel a Vestra Celsitudine vel a suo delegato iudice vel iudicibus, pro sufficienti necessitate, audiendum Scalichium, si vero deprehendetur, falsum in privilegiis commisisse et se comitem et baronem falso jactasse, esse quidem mitissime cum illo agendum, ut in summa lucri faciamus hominem, qui nondum est confirmatus in evangelio, ita tamen, ut adversarii non exclament, nos contegere tales, hoc facit, ut causa sit non facilis. Dico iterum atque iterum, illum falsificasse et corrupisse tria privilegia et omnibus imposuisse, cum se baronem et comitem jactarit; sed quod ad me attinet, (ut dixi) utinam possem contegere meo sanguine.¹⁰

Napokon, pošto je profesor Beurlin uputio Skaliću dirljiv pismeni apel da se pomiri s Vergerijem,¹¹ pošto je Skalić pismom (iz Tübingena, 16. prosinca 1560) objasnio zašto pomirenje smatra nemogućim i vojvodi opsežno obrazložio svoje viđenje Vergerijevih napada i kleveta, 13. siječnja 1561. u Tübingenu se sastala komisija koju je odredio vojvoda i preispitala spor između Vergerija i Skalića. Protivnici su se pred komisijom pomirili i obavezali da će obustaviti napade i vrijeđanja, te da će, budu li morali, polemizirati mirno i bez strasti;¹² 15. siječnja 1561. Vergerio, između ostalog, i o tome kratko izvještava vojvodu:

¹⁰ Tübingen 15 December 1560. (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 106, s. 253-254).

¹¹ Pismo će kasnije objaviti sam Skalić u svojoj knjizi *Satirae philosophicae*, Königsberg 1563, s. 617 d.

¹² Tekst sporazuma objavio je također Skalić, *Satirae philosophicae*, s. 595-597.

Ad laudem Dei et in gratiam Illustrissimae Celsitudinis Vestrae condonavi gravissimas, quibus me affecerat Scalichius, injurias.¹³

Nekoliko dana kasnije (25. siječnja), u Strasbourgu, dovršeno je tiskanje Skalićeve fantastične, caru Ferdinandu posvećene *Genealogije*.¹⁴ Zagrepčanin je knjigu objavio protiv volje češkoga kralja Maksimilijana, koji mu je svoje nezadovoljstvo priopćio pismom iz Beča od 10. prosinca 1560,¹⁵ a u ožujku 1561. prekinuo je sve odnose sa Skalićem.¹⁶ Skalić i njegov prijatelj, barun Hans von Ungnad, naknadno su pokušali (Ungnadovim pismom iz Uracha, 21. travnja 1561) kralja uvjeriti da je poruka stigla prekasno, da je Skalić morao brzo reagirati zbog Vergerijevih uvreda. Bilo je to uzalud.

Istovremeno, u ožujku je Vergerio postigao da se Skalićev predgovor izostavi iz izdanja hrvatskog katekizma koje je priredio Primož Trubar.¹⁷ Koparski je biskup također pokušao na svoju stranu pridobiti Skalićeva prijatelja, bivšeg bečkog propovjednika Johanna Sebastiana Pfausera

¹³ Tübingen, 15. siječnja 1561. (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 108, s. 258).

¹⁴ Puni naslov: "Ad invictissimum et augustissimum principem et dominum dominum Ferdinandum, Sacri Romani Imperii caesarem gloriosum, etc. Genealogia, seu de antiquissima Scalichiorum, sive a Scala olim complurium regnorum et multarum nationum felicissimorum principum, origine ab anno salutis LXXX. usque ad annum MDLXI. Sermo Pauli Scalichii de Lika, S. regum Hungariae comilitonis perpetui, ac totius terrae ex utraque parte Hun, nec non Zkrad, atque Veronae, etc. domini et comitis, etc. S. T. doctoris, orphanii, Christique exulis.

¹⁵ "nobis uideri haud consultum ut Genealogiae tuae transmissus liber Caesareae Maiestati parenti nostro". clementissimo exhibeatur, multo inconsultius, quod hic tuo nomine nunc imprimatur, ne inde pluribus uia calumniandi aperiatur", Skalić, *Satirae philosophicae*, s. 545-6

¹⁶ "Equidem cum his omnibus posthabitis tuam in eo temeritatem ipse prodideris: Idcirco tibi praesentium tenore significamus, quod te hactenus nostris expensis aluimus, id profectum esse ex gratia et paterno affectu. Ex nunc vero tibi illud stipendium non ulterius numerandum plane constituimus", Maksimilijan Skaliću, Beč, 31. ožujka 1561. Skalić, *Satirae philosophicae*, s. 546-7.

¹⁷ Trubarovo pismo iz Uracha Ljubljanskom crkvenom odboru, od 19. ožujka 1561: "dan es sei jn dem crobatischen druckhen jn der vorred etwas gefällt, dan der Vergerius habe vndter des Scalichij epistel dise wort geschriben: Statim in primo folio (ex sex dumtaxat) magna apparet ambitio; sunt enim quinque nomina celebrata et aliqua, quae non sunt vera, recensentur. Hocne erit docere Croatas modestiam et humilitatem? Vtinam deus aspiret his ceptis, metuo, ne faciat cum fastum et ambitionem odio habeat. Cur non liceat christiano homini dicere quod sentiat? Pe. Pau. Ver. Vnd hab jrer g. der Vergerius den ein pogen also vnterscriben zugeschickht, vnd zum fursten ist der Vergerius selbst geritten. Des wegen hab der furst jme, herrn Vngnaden, selbst geschriben, daß man die vorred enderen sol, das ist, des Scalichij epistel vnd namen aus thuen etc." Elze, *Primus Trubers Briefe*, s. 105; Vrečko, *Pisma*, 19, s. 91.

(1520-1569), upozoravajući ga na rizik koji donose Skalićeve plemićke aspiracije. Pfauser je, međutim, taj manevar prijavio Skaliću (pišući 16. travnja 1561, iz Lauingena).¹⁸

Skalić je dobar dio 1561. proveo u Urachu, da bi koncem godine doputovao u Königsberg, noseći preporuke baruna Ungnada i još nekih njemačkih plemića, pa i vojvode Christopha od Württemberga. Skalić je u Prusku došao na poziv samog vladara, vojvode Albrechta; zajedno sa Skalićem doputovali su sin baruna Ungnada, Karl, i njegov učitelj, Hans Hofmann. Skalić je oduševio starog pruskoga vojvodu i u kratkom roku postao vrlo utjecajan na njegovu dvoru, dobio diplomatske misije, počeo držati predavanja na kenigsberškom sveučilištu.

Već u lipnju 1562. Vergerio je pismom upozorio baruna Ungnada da Skalić nije plemenita roda, da ima pouzdane podatke da ga ne smatraju grofom u Štajerskoj i Koruškoj, i da je svojim pretenzijama naljutio Mlečane; Ungnad se, međutim, nije dao pokolebati ovim upozorenjem, već je Vergerijevo pismo i svoj odgovor proslijedio i Skaliću.¹⁹ Potom se, u kolovozu 1562. Vergerio opet potužio vojvodi Christophu, zato što ne smije javno osporiti Skalićevo korištenje plemićkim titulama, ali i zbog Skalićeva ponašanja u Pruskoj: Skalić je objavio “vrlo uvredljivu knjižicu” protiv vojvodina liječnika²⁰ i “oholo gazi” Vergerijeve nećake koji se nalaze na dvoru pruskog vojvode.

In eisdem Celsitudinis Vestrae Illustrissimae litteris erat mentio de pastore in Lusnao in carcerem coniecto, et quod Celsitudo Vestra nollet, ut pergerem quippiam de doctore Scalichio scribere. Non est dubium, quin illa possit mecum omnia, tantum peto, ut dignetur meam instructionem legere, quam vel mittam vel afferam; sciat interea, commissarios delegatos magnificum d. Ghiltlingherum et alios scripto, quod penes me

¹⁸ Skalić će i Pfauserovo, i Vergerijevo (Pfauseru poslano) pismo kasnije objaviti u *Satirae philosophicae*, s. 584 i d.

¹⁹ Vergerio Ungnadu iz Tübingena, 18. svibnja 1562; pismo prepričava autorica Skalićeve biografije: Krabbel, *Paul Skalich*, s. 134.

²⁰ Skalićev sukob s liječnikom pruskog vojvode Matthiasom Stoiusom (ili Stoyem, Königsberg 1526-1583), bilježi Voigt, *Paul Skalich*, s. 19-20.

habeo, disertissime suam declarasse nomine Illustrissimae Celsitudinis Vestrae sententiam, ut scilicet liceat mihi de titulis illius hominis scribere, quae voluero, modo utar modestis verbis. Si vero Celsitudo Vestra Illustrissima voluerit id revocare, per me non deerit, quin obediam; mandet modo, nam exonerabo meam conscientiam. Sed interim id dumtaxat peto, ut instructio mea expendatur, et simul quomodo se in aula illustrissimi ducis Prussiae gerat doctor Scalichius: scripsit enim contra illustrissimae suae celsitudinis medicum maledicentissimum libellum, quem curavit imprimendum; deinde omnes meos, imprimis quos illic habeo nepotes, superbissime (quantum in se est) conculcat, et magnificus baro d. Ungnadius, quem scio esse ejus promotorem, ista non vult credere. Summa summarum, si Vestra Celsitudo dignabitur legere, quae mittam vel scribam pro informatione, bene quidem; sin minus, abstinebo clausis oculis, sed spero, illam pro sua justitia minime negaturam informationem videre; illud affirmo, non esse in toto terrarum orbe hominem, qui magis cupiat ulli mortalium morem gerere et obedire, quam ego Vestrae Celsitudini Illustrissimae, Deus novit. Interea dum a scriptione contra titulos illius doctoris abstineo, informationem paro satis brevem.²¹

U ožujku 1563. Vergerio javlja vojvodi Christophu da se na Skalića pred vojvodom Albrechtom tužilo pedesetak pruskih plemića, tvrdeći da nije ni knez ni barun ni gospodar Verone. No, prije nego što je spor riješen, Skalić je još “izdao knjigu protiv gospode Mlečana, optužujući ih za okrutnost i tiranstvo” (o takvom Skalićevu djelu nema drugih bibliografskih podataka ni potvrde), a objavio je i knjigu protiv Vergerija, “ničim izazvan”. Vergerio ponovo traži od vojvode dozvolu da reagira.

Non pauca enim habeo, quae cum illa conferam. Nam ille, qui se regem facit, Scalichius, maximas turbas movet. Comparuerunt coram illustrissimo principe ad quinquaginta nobiles, qui Scalichium accusarunt, qui se faciat eum, qui non est, comitem, baronem et Veronae dominum, auditaque fuit causa, sed nondum absoluta. Interim ille contra dominos Venetos libellum emisit, insimulatque crudelitatis et tyrannidis. Nec interim pepercit mihi, edidit enim librum contra me quoque, non

²¹ Tübingen, 21. kolovoza 1562. (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 161, s. 357).

provocatus tamen. Non dubito, quin Illustrissima Celsitudo Vestra sit mihi concessura, id quod Deus et natura concedit, hoc est defensionem modestam.²²

Vojvoda Christoph uvidio je ozbiljnost situacije i dozvolio podnošenje tužbe pred pruskim vojvodom. U travnju 1563, Vergerio ga izvještava da je sastavio spise koje će, po svome nećaku, poslati pruskom vojvodi i sveučilištu u Königsbergu; Vergerio moli da vojvoda Christoph odobri tekst tužbi.

Cum primum Stutgardia rediissem Tubingam, coepi utrumque scriptum adornare, ad illustrissimum ducem Prussiae alterum, alterum vero ad scholam Regiomontanam, utrumque vero confeci mittoque ad Illustrissimam Celsitudinem Vestram una cum meo nepote, quem illa constituit in Prussiam mittere, quemadmodum ego summopere desidero, et spero illam facturam. Dignetur, ambo scripta inspicere, addere et minuere, quidquid vult, acquiesco enim ipsius sententiae atque iudicio. Nepos exspectabit Stutgardiae, quamdiu responsum habeat ab Illustrissima Celsitudine Vestra, statim vero ad me veniet atque hinc Regiomontem se conferet, et de hoc satis.²³

Napomenom uz pismo vojvoda moli svojeg propovjednika da spise pomno pregleda i dostavi mu svoje mišljenje, jer se vojvodi čini da su tekstovi “ponešto previše strastveni”.²⁴ Potom je u svibnju 1563. virmemberški vojvoda pisao pruskome. Najprije se potužio što je Skalić u Königsbergu objavio knjigu u kojoj grubo vrijeđa vojvodina savjetnika. Vergerio neće objaviti odgovor, ali šalje svog nećaka u Königsberg, da pred vojvodom i sveučilištem dokaže neistinitost Skalićevih optužbi:

Es hatt unser ratt Petrus Paulus Vergerius uns ain buech, so Paulus Schalichius inn E. L. statt Kungssperg in truckh ausgehen lassen, fürge-

²² Tübingen, 31. ožujka 1563. (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 177, s. 381).

²³ Tübingen 24. travnja 1563. (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 180, s. 384).

²⁴ Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 180, s. 384: “Meister Baltasar, Ir wollet dise beide concepta Vergerii an ducem Prussie und scolam Regiomonti lessen und eur bedenckhen separatim annotieren, dan mich beduncht, es seye wass zivil affectioniert.”

legt, dorinnen grosse injurien wider ine Vergerium seyem und dermassen, das er woll ursach gehabt hette, mit gleicher maß endtgegen zu messen, welches wir inme aber als ainem christen zu thun wideratten; dieweill aber sein ehern notturfft erfordert, das bey E. L. er sich, auch der hohen schuel zu Kungsperg der unbegrundten aufflagen endtschuldige, hatt er seinen vettern Aurelium Vergerium zu E. L. und der hohen Schuel obgemelt abgefertiget mit schreiben und mündtlichem bewelch, wie E. L. von ime zu wernemen haben, darneben auch gebetten, E. L. deßwegen zu schreiben und seines thuens und lassens bericht zu geben.²⁵

Vojvoda Christoph, jamčeći da potpuno vjeruje Vergeriju i smatra ga “valjanim čovjekom i pravim kršćaninom, koji je papinstvo ostavio isključivo zbog zauzetosti za kršćansku vjeru”, upozorava da je uvredljiv tekst u Skalićevoj knjizi “unsers wissens unschuldig”. Vojvoda također izražava svoje sumnje u vezi sa Skalićevim porijeklom, i prepričava razgovor s Maksimilijanom Habsburškim, nedugo nakon njegove krunidbe (vjerojatno za češkog kralja i izabranog rimsko-njemačkog kralja, oboje 1562). Tada je kralj izjavio da sumnja da Skalić nije onaj za koga se izdaje, da su svjedodžbe o njegovu porijeklu koje je potpisao Maksimilijanov otac, car Ferdinand I, bile podmetnute (navodno ih je caru na potpis podmetnuo Juraj Drašković (1525-1587), biskup Pečuha i istaknuti borac protiv reformacije), da je kralj doznao za nisko porijeklo Skalićeve majke, koja je kći građanina iz Hrvatske a živi u Ljubljani kao švelja.

* * *

Knjigu koja je Vergerija uzrujala, koja je vojvodu Christophu natjerala da reagira, možemo čitati i danas. Radi se o zbirci tekstova koju je Skalić objavio 1563. u Königsbergu pod naslovom *Filozofske satire*, odnosno:

Pauli Scalichii C. R. et dynastae Huniorum, marchionis Veronae, Beneventi Samnitum Ducatus et Wiroviticæ haeredis, Likæ, Zagoriz, et

²⁵ Vojvoda Christoph pruskom vojvodi Albrechtu, 22 svibnja 1563. (Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 182a, s. 387).

Bistriciae, Peylstenii, Zkradini, etc. domini et comitis, etc. Christi exulis, etc. T. D. Satirae philosophicae sive miscellaneorum tomus primus. Accessit Genealogia praecipuorum Europae regum et principum, etc. a Gothis deducta per utrumque sexum, auctore Heilricho Zeellio Agrippinate, Illustrissimi principis Borussiae bibliothecario, geographo et historico. Regiomonti Borussorum, in officina Ioannis Daubmann illustrissimi Borussiae principis typographi. Anno 1563.

Na stranicama 323-398 ove knjige naći ćemo manje djelo posvećeno Johannu Sebastianu Pfauseru, "Paulus Scalichius commilito regalis et dynasta Huniorum etc. marchio Veronae etc. orphanus Christi exul ac Illustrissimi Principis et Domini D. Alberti Senioris Marchionis Brandenburgensis etc. a Consiliis perpetuis, etc. ad I. Sebastianum Pfauserum, etc. fratrem in fide et veritate De statu huius mundi". Prema posvetnom pismu Pfauseru, datiranom 11. studenoga 1560, djelo je bilo napisano još u Tübingenu. Radi se zasigurno o istom onom pamfletu koji je bio strašno uznemirio teško bolesnog Vergerija.

Djelo *De statu huius mundi*, kako ga opisuje autorica Skalićeve biografije, Gerta Krabbel, skup je 22 razgovora s prologom i epilogom koji "na šaljiv i ironičan način, u stilu Terencijevih komedija, prikazuje stanje svijeta".²⁶ U nastavku ćemo sadržaj Skalićeve komedije-pamfleta donijeti detaljnije nego što je to učinila Krabbel; napominjemo da su naslovi pojedinih Skalićevih dijaloga uočljivo simbolički i često nemaju izravne veze sa sadržajem.

Posvetno pismo Pfauseru objašnjava da je djelo plod autorove doko-lice i imitacija Terencija koja želi prikazati stanje "ovog svijeta" što se tiče morala, postupaka u vlastitom domu i izvan njega. Za autora je najvažnije u kršćanskom duhu "umrijeti za svijet, živjeti za Boga", "spojiti narav zmija i golubova", te gojiti "paruulorum simplicitas".

Prolog: autor najavljuje da će pokazati dobre i loše postupke, kako bi poučio što slijediti, što izbjegavati. Maskirani likovi koji će se pojaviti "nipošto nisu izmišljeni" ("personas introducimus... re haud... fictas").

²⁶ Krabbel, *Paul Skalich*, s. 132.

U Terencijevu stilu od publike traži tišinu, “*silentium gratissimum negotio*”.

1. *De hoc mundo et eius ornatu* (O ovom svijetu i njegovu uresu). Euforb se predstavlja kao netko tko troši i uživa u sjaju. Ne zanimaju ga interesi filozofa, on je Aristipov prijatelj. Aristip ima ženu i veliko kućanstvo, ni on se ne obazire na troškove, samo dok je žena s njim, opsesivno pazi na nju, ljubi je kao da mu je supruga. On sam živi u raskoši, debeo je, pazi na zdravlje. Njegova je suprotnost Mastin, koji se bavi samo znanošću, a melankolik je zbog rada, ne po naravi. Susreću se Euforb i Mastin. Euforb najavljuje kako će dobro piti i jesti kod Aristipa; tome služi pravna znanost. Pripovijeda dalje o Aristipovoj ljubavnoj strasti. Mastin upozorava da zaljubljenost starcu ne priliči, a još je i pohlepan; opominje na posljedice raskoši i razvrata. Euforb uvrijeđen odlazi.

2. *De huius mundi moribus, etc.* (O karakteru ovog svijeta itd). Mastin se žali na Euforba. Potonji je posve drugačiji od Mastina, koji se od kolijevke se bavi znanošću, i nije još imao ženu. Euforb je sve svoje poroke sigurno naučio od Aristipa. Euforb je i oca varao. Dolazi Demokrit, koji se čudi što Mastin nije nad knjigama. Nudi da će mu otvoriti vene, ako ga muči melankolija. Mastin ga kori: kako može misliti da je znanstvenik lud? Pripovijeda o Euforbu, koji ga je optužio za ludost. Euforba je pokvario Aristip. Ako to Demokrit zanemari, i on je Euforbu sličan. Demokrit se ne čudi što je Euforb skrenuo s puta; taj više cijeni ulizivanje nego prijateljstvo. Potiče Mastina da se ne zamara time.

3. *De ianua huius mundi* (O vratima ovog svijeta). Euforb, nezadovoljan Mastinovom reakcijom, susreće Aristipa, javlja da je sve spremno za pijanku. Aristip obavještava da se nakon pijanstva dobro naspavao, i da je “sve ostalo obavio”. Aristip izlaže plan: među pratiljama plemenite Helene jedna je lijepa i bogata djevojka. Aristip namjerava ostaviti svoju sadašnju ljubavnicu, i oženiti se tom Heleninom. Tu treba Euforbovu pravnu pomoć, neka nagovori djevojku da ne prezre starca. Privlači ga njezin novac. Neka Euforb hvali Aristipov ugled kod raznih vladara. Euforb pristaje, ali upozorava da im prijeti opasnost od Mastina, koji će ih ismijati. Aristip smatra da će moći pridobiti Mastina za svoj plan. Euforb je sumnjičav; Mastin ne cijeni požudu ni nasladu. U svakom slučaju, treba, radi veće uvjerljivosti, i žensku Aristipovu poslugu učiniti što neprivlačnijom. Aristip će ponuditi jednu od svojih nećaka Mastinu.

4. *De praxi huius mundi* (O djelovanju ovog svijeta). Aristip je oduševljen zbog Euforbova angažmana. Zamišlja buduću sreću. Najavljuje Aleksandru ženidbu. Nada se da će učvrstiti položaj prognanika (“φυγαδείαν firmabo”). Dolazi Euforb, nezadovoljan: Paris je Helenu nagovorio da ode u planine. Propali su Aristipovi planovi. Ljut je na sve žene. Euforb ga sažalijeva, jer luduje kao mladić.

5. *De fallacia huius mundi* (O himbenosti ovog svijeta). Aristip susreće Marula. Žali se na svoj položaj. Bijesan je, ubio bi sve koji su ga iznevjerili.²⁷ Marulu ništa nije jasno. Aristip, sav izvan sebe i bez daha od srdžbe, jedva uspije objasniti: Paris je uvjerio Helenu da su Aristip i ostali bezbožnici, nepravedni, neobrazovani, zavodnici, grešnici (dok Aristip za sebe misli da je “reformator orbis a Ioue Principe Deorum constitutus”). Aristip će se žaliti kod Aleksandra. Marul brani Parisa, ne vjeruje da bi tako nešto rekao. Aristip nezadovoljno odlazi.

6. *De proposito huius mundi* (O planu ovog svijeta). Aristip se žali na manjak vjernih prijatelja, zbog Marula koji je branio Parisa, i zbog Heleninih obećanja. Empedoklo ga potiče da bude nemilosrdan. Aristip se žali: koliko je jela i pića potrošio na Parisa! Empedoklo savjetuje neosjetljivost na laskanje. Aristip se ne želi osvetiti, jer osveta pripada samo Jupiteru, ali Empedoklo ga nagovara na su protno. Pita kako je prošlo s Aleksandrom. Aristip tamo nije ništa postigao, jer je Aleksandar na putu. Inače bi Paris završio u tamnici. Empedoklo podsjeća kako je Aristip prevario Trebonijana, kad mu je dao konje i slugu da čim prije ode. Aristip priznaje da je bilo tako, jer mu je Trebonijan bio suparnik kod Aleksandra po mudrosti i učenosti. Nažalost, Aristip se zna samo ulizivati, sve ostalo samo glumi.²⁸ Za njega su znanje i neznanje isto, čak je neznanje i bolje, jer manje opterećuje. No Empedoklo pita misli li

²⁷ Skalić, *Satirae philosophicae*, s. 338: “Paridis animam antequam extinguerem ipsi, qui illud produxit scelus, uah, quibus lacerarem modis: sublimem medium arriperem, et capite primum in terram statuerem, ut cerebro dispergat uiam. Helenae ipsi eriperem oculos: posthaec praecipitem darem. Caeteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, et prosternerem.”

²⁸ Skalić, *Satirae philosophicae*, s. 342: “Scis mi Empedocles, me magis praestare quicquam non posse. Adulari didici a primis annis, et artem ipsam calleo probe: Reliqua tanquam in mundum minus necessaria spreui. Nunc aetas alia, anni diuersi, mores mutati: senio confectus quid agam. Postremum ut occupem locum non conseui, maiorem ut patiar, minus. Doctus fui nunquam: docti nomen hactenus simulauim semper”.

Aristip da će grijeh (prema Trebonijanu) ostati skriven od bogova. To se Aristipu ne sviđa, pa se razilaze.

7. *De imposturis huius mundi* (O obmanama ovog svijeta). Empedoklo je nezadovoljan Aristipovom reakcijom na upozorenje, i općenito ponašanjem koje ne dolikuje Aristipovoj dobi.²⁹ Nailazi Mastin. Empedoklo mu se žali na Aristipa, pripovijeda kako je ovaj uklonio Trebonijana i ogovarao ga kod Aleksandra. Mastin priča što je Aristip učinio Dedalu. Taj slavni govornik boravio je u Ateni; pisao je o suvremenoj povijesti. Aristip ga je posjetio, svašta mu obećavao, nagovorio ga da vjeruje u besmislice. Aristip se predstavio kao Iksion, hvalio se da su mu povjerenе tajne, da ih Dedal uključi u svoju povijest. Mastin priča dalje: kad je Aristip (“prošle godine”) bio u Frigiji, svratio je Herneju, “Junoninu svećeniku”. Ondje je pročitao Dedalovu povijest. Za večerom je pokazao Herneju mjesta na kojima Dedal piše o njemu. Hernej, koji Aristipa nije poznao, silno se poželio s takvim čovjekom upoznati. Aristip je tada, na opće oduševljenje, otkrio da je on taj čovjek. I Mastin i Empedoklo to smatraju besramnim.

8. *De defectu huius mundi* (O nedostatku ovog svijeta). Aristip žali što nije poslušao upozorenja prijatelja. Empedoklo monologom izjavljuje da ga i dalje voli.³⁰ Aristip nastoji udobrovoljiti Empedokla, ispričava mu se, traži razumijevanje zbog svoje dobi. Empedoklo je ipak ljut; pita ga što je radio s prljavom sluškinjom koja je tkala. Aristip tvrdi da je to jedina koju može imati, kad ga druge ne žele, a posrednici moraju nagraditi prvo sluškinje, ako žele doći do gospodarica. Empedoklo ga upozorava da pazi na ono što traži.

9. *De conatibus huius mundi* (O pokušajima ovog svijeta). Euforb pripovijeda o svom početnom neuspjehu kod Latine, koja isprva nije htjela povjerovati Aristipu. Susreću se Euforb i Aristip. Euforb kaže da je radio za Aristipovu stvar, Aristip ponovo kuka nad svojom sudbinom. Žali se da se mnogo ranije trebao ženiti. Ali Euforb mu je našao ljepšu,

²⁹ Skalić, *Satirae philosophicae*, s. 343: “Nunquam tam mane egredior, neque tam uesperī domum reuertor, quin ipsum conspicer in libidinibus fodere, aut in committendis amicis arare, aut aliquid iniqui ferre: denique nullum remittit tempus, quin se respiciat, suaeque consulat cuticulae”.

³⁰ Na ovom mjestu razvoj događaja ponešto nelogično prekida priča o tome kako je neki nećak pokušao na vrata, starica ga pustila, on ostao sam s izvjesnom djevojkom Glikerijom; Skalić, *Satirae philosophicae*, s. 346.

i radi na tome da pođe za njega. To je djevojka koja boravi kod Uliksa; zovu je "Latina" jer zna latinski. Njoj je Euforb uspješno nahvalio Aristipa. Ima i plan za dodatnu spletku: mladog vrtlara prerusit će, staviti na konja i dati mu pratioca, neka se pretvara da je Aristip. Tako će se djevojka zaljubiti u mlađega i doći starcu. Aristip se slaže i daje upute slugama.

10. *De uanitate huius mundi* (O taštini ovog svijeta). Euforb pripovijeda što se dogodilo Aristipovu slugi - dobio je batine kad se vratio gospodar kućanstva u kojem je Psaltrija. To je zato što gospodar mrzi Aristipa.

11. *De immortalis uerme ipsa uidelicet conscientia huius mundi* (O besmrtnom crvu, odnosno savjesti ovog svijeta). Aristip očajava. Euforb poučava da ga zla sreća prati zbog nedostataka: narod o Aristipu loše misli, zato što ogovara poštene ljude - Homera i Vergilija - pred Aleksandrom, zato što je pokušao izbaciti profesore iz škole, Trebonijana, bio je nepravedan prema mnogima. Aristip priznaje da je ogovario i te i druge, ali ne smatra da je to razlog da mu ne daju suprugu. Izjavljuje da mrzi vrlinu i valjane ljude, da suprugu traži zbog užitka. Nije mu jasno što tu ima novo, obzirom da to svi odavno znaju, i da je u skladu s njegovom naravi. Euforb smatra da mu se Aristip podsmjehuje. Dosad je pomagao da ostanu skriveni Aristipovi prijestupi (kako je k sebi uzimao raspuštenice, kako je sramotio vestalke, jednu bi ženio, k drugoj svaki dan zalazi), od kojih neki zaslužuju smrtnu kaznu. Nije čudo da takvog izbjegavaju pristojne djevojke i njihovi roditelji. Nisu sve žene kao one s kojima se Aristip druži, a ni te se žene međusobno ne slažu. I takvo stanje u Aristipovu domu odbija ljude. Aristip smatra da bi se to moglo izgladiti "saltem muneribus, si non uiribus". Euforb ga kori; protivnici kažu da bi Aristipu morala biti dovoljna jedna žena, da je sve drugo požuda, ne treba biti kinik i pas, nego čovjek. On mnoge žene upropaštava i napušta kad zadovolji pohotu. "To Evropa ne može podnijeti". Aristipu nije jasno zašto drugima smeta njegov karakter. Euforb to pokušava objasniti primjerom: Aristip je spavao i s mladom nekoga od svojih. Aristip ne vjeruje da se za to zna u javnosti. Ali Zorost je ispričao da Glikerija nije djevica - rodila je dva mjeseca nakon svadbe. Na toj je svadbi Aristip inzistirao da izbjegne sramotu, da Glikerija ne rodi u njegovu domu. U sličnom je stanju još jedna, koja je nedavno rodila u mlinu, i Lezbija,

koju drže u nekoj kući. Ali Aristip se nada da će obje uspješno izbjeći javnu osudu. Mastin je trebao biti kum na svadbi jedne od njih. Aristip ima novi plan: u Poluksovoj kući mogla bi se naći supruga za njega. Euforb nije uvjeren u uspjeh, ali pristaje snubiti za Aristipa kod Poluksa.

12. *De refugio huius mundi* (O utočištu ovog svijeta). Euforb se žali da nijedna žena ne želi Aristipa. Posljednja mu je nada Mastin, rođak Poluksov, koji bi mogao biti ženidbeni posrednik. Dolazi Mastin. Euforb ga pokušava nagovoriti da pomogne Aristipu, koji je (navodno) došao pameti. Mastin odbija. Opisuje Euforbu kako ga je Aristip ranije htio prevariti - nekom mladiću obećao je soboslikarevu kćer Gliceriju, koja je bila već trudna, a Mastin je morao biti kum, pritom se osramotio. Mastin ne priznaje mogućnost da se Aristip popravio; upozorava da Poluksova kći nikad neće biti tako sramotno udata.

13. *De diuersitate huius et illius mundi* (O razlici ovog i onog svijeta). Razočarani Euforb žali se na Aristipove zahtjeve. Kod Empedokla se raspituje kako stoje stvari; kod Mastina nije ništa postigao. Empedoklo se slaže - Aristip je mnogo puta i teško povrijedio Mastina. Empedoklo uvijeno nagovijesta da se radi o neka dva poroda. Aristipova spletko bila je krajnje lukava. Time Euforb mora obrazložiti svoj neuspjeh u prosidbi za Aristipa. Empedoklo opet daje do znanja da takvo iskorištavanje zaručnica traje već odavno. Da je Mastin bio kum kad ga je molio Aristip, time bi morao prikriti činjenicu da je mlada već rodila, a Aristip je tvrdio da je bolesna. Na to ga je jedan od Artemisija, Din, opomenuo na ljudsku krhkost, no Aristip ga je ignorirao. Zato Aristip mrzi Mastina. Grijeh nije uspio sakriti, svi znaju da rodilja radi u mlinu sa Sofronom. Empedoklo zlobno komentira da je ona, Bakhida, rodila, a Aristip trpi babinje. Sofrona je donijela dijete na "očišćenje", izmislila i oca i majku. Pokrenuta je istraga, i Sofrona je priznala da je Bakhida majka; ova je očinstvo pripisala Harinu. Aleksandra je sram zbog svega toga, ali mora trpjeti.

14. *De quaerela huius mundi et huius rabie* (O tuženju ovog svijeta i njegovu bijesu). Mastin tvrdi da Aristip mrzi sve valjane ljude, pa tako i njega, iako ga je Mastin uvijek poštovao. Ogovarao je Mastina kod Poluksa. Aristip Mastinu nije htio dati rođakinju, otkrio je skriveno, ali kad su već svi znali koja je njegova uloga. Facin se žali na tešku sudbinu svoga brata Mastina, koji trpi zbog znanosti. Facin nosi bratu loše vijesti: Ari-

stip o njemu govori sramotne stvari. Od Engona (crvene kose, crna lica, kratkonogog, jednookog) je saznao da je Mastin lud. Engon se raspitivao i što je Facin saznao od Emilija, a pokazivao je svima tiskanu pjesmu, dodatak Mastinovim “znakovima” (*parasemata*). Mastin smatra da je to tiskano bez njegove dozvole. Protiv njega u Aristipovo ime namjerava pisati izvjesni Holus, kori ga zbog arogancije, smatra da ima problema s njegovim porijeklom i da nije u rodu s Poluksom. Facin opominje Mastina da bi se trebao pomiriti. Mastin odbija pomirbu, kad ni ona u kojoj je morao posredovati Din nije uspjela. Facinu je već dosta prevara “tog Moravca” (*Moraus*).

15. *De suspitione iniqua huius mundi, et quod nihil non conuasare soleat* (O nepravednoj sumnjičavosti ovog svijeta, i o tome kako sve zna popakirati). Marul pripovijeda o nevolji u kojoj se našao zbog razgovora s Mastinom; to je odmah objavljeno Aristipu, koji smatra da se njemu radi o glavi. Mastin se susreće s Marulom. Marul mu se žali kako ga Aristip posvuda naziva glupim, kako govori da bi radije imao svoju paralizujuću nego Marulov karakter. To je nezahvalnost; Marul je uvijek podnosio Aristipove hirove. Mastin pripovijeda kako je Aristip ocrnio njegova brata Facina i Teofila, obojicu drage Emiliju - jednog da ne zna ništa o pravu, drugog da je neuki Epikur, a sam Mastin da je nezalica; i o samom Emiliju Aristip je izjavio da je njima sličan jer cijeni takve. U Sarmatiji je Aristip spletkario protiv Hegionova sina. Otišavši iz Sarmatije k Mauzolu, ispričao mu je da se Mariji udvaraju Mauzolovim sestrama - no jedan od Marijevaca oženio je Maksiminovu kćer. Emilija je pokušao pretvoriti u špekulanta žitom (*dardanarius*). Mastin priča i kako je Aristip za sebe zadržao “zlatne drahme” koje je Frigiju trebao predati za “Jupiterove svrhe” - od Aleksandra je dobio dvjesto zlatnika, a za javne potrebe dao samo četrdeset. I Poluks je za to dao pedeset srebrnjaka, i plemeniti Frigije dvadeset pet, a Frigija dvjesto. Sve je Aristip zadržao, osim onih dvjesto koji su došli u ruke Frigiju, pa su pravedno utrošeni, mada je Aristip tvrdio da i od toga treba imati desetinu, ali nije ju dobio. Od Poluksa je Aristip izmolio konja i slugu da bi Jupiterove svete predmete prenio u Frigiju, ali je u Tebi prodao konja, tako da je Sokrat morao platiti troškove. Marul zaključuje da prognaniku (*phyga*) ne dolikuje tako stjecati.

16. *De cura huius mundi* (O brizi ovog svijeta). Euforb čuje neku buku. Boji se da se Aristipova bolest pogoršala. Pozdravlja Aristipa kao

“najslavniju bačvu Bakha i Venere”; Venera je u dobrom stanju, a Bakho gotovo iscrpljen. Aristip obećava da će se pobrinuti za Euforbove potrebe. Euforb obavještava da o Latini više ne treba razmišljati. Tamo nitko ne cijeni ni Aristipov ugled, ni vrlinu, ni bogatstvo, ljepotu i inteligenciju.

17. *De iudicio huius mundi* (O sudu ovog svijeta). Euforb je čuo nešto strašno. Tuži se na Fortunu: ona je na strani Aristipa, koji sve nepravedno optužuje. Za Platona je ustvrdio da je gotovo nepismen, za Dionizija da jedva išta zna o pravome nauku, za školu u Ateni da je u jadnom stanju, Galen je kompilator, Aristotel tek početnik u filozofiji, Porfirije je diletant, Simplicije tupav, Afrodisej sumanut, Temistije nesposoban, Hegion i svi ostali su nekulturni i prevaranti, Emilije je neiskren, Marije bezbožan, Maksimin ohol, Mauzol shizmatik, pa i o svome Aleksandru još lošije misli. Ipak, Euforb namjerava u svemu povlađivati Aristipu, dok se ovaj skroz ne upropasti. Empedoklo mu donosi nove vijesti o Aristipovu ludilu. Taj ocrnjuje i mrtve, a ne samo žive; pokušava oženiti sedmogodišnjake; Laonik, kad je došao iz hrama, zatekao je maloljetnicu koju je Aristip povezao s maloljetnikom, i potaknuo ih na razvrat. Euforb smatra da je to dostojno smrtne kazne. Aristip i Mastinu čini zlo: potonjem je pisao Segron Daronk, vrlo učen suvremenik, i nerado mu javio o dijelu nečijeg pisma u kojem stoji da je Mastinovo ime omrznuo u Emilijevu vojvodstvu, a još više kod Polemarha, da ga smatraju lakrdijašem i opsjednutim zlim dusima. Segron Daronk upozorava da takve klevete treba zaustaviti argumentima. Euforb i Empedoklo ne sumnjaju da su klevete potekle od Aristipa. Empedoklo misli da im nitko neće vjerovati; i Polemarh i drugi iznimno cijene Matina. Euforb dodaje da je tako i s Emilijem, koji je Mastinu pisao oduševljena pisma. Kleveticima smetaju Mastinove vrline.

18. *De comparatione huius mundi et commutatione* (O usporedbi ovog svijeta i o promjeni). Empedoklo se ne želi sastati s Aristipom. Aristip mrzi Tulija, koji mu je puno pomogao; sjećanja koja je preveo Tulije Aristip je pripisao Skarijinu sinu. Empedoklo misli da se Aristip ne smije vratiti u Troju zbog neke parnice; muče ga častohleplje i želja za raskoši, a pobožnošću prikriva porod svoje kćeri. Dolazi Mastin. Obojica ironično hvala Aristipove vrline, pobožnost i moralnost. Empedoklo upozorava da je Aristip, kad u Laciju nije uspio napredovati, prešao u Gotiju, i predstavio se vladarima kao prognanik. Mastin je čuo da je Aristip ranije

bio “inspector Galatinus, quin et Liburnicus”, ali nije se uspio obogatiti. Empedoklo komentira da je “ovdje” obratno: Aristip ima imetak, tisuće dukata, ali ne i ugled. Mastin se ruga takvom prognaništvu. Empedoklo smatra da je Aristip novce dobio kako bi izdao Gote, kao što je prethodno Latine. Mastin zna da je Aristip otkrio sve tajne koje mu je povjerio Iksion; smatra da je Aristip prebjegao zbog “lakonske povijesti”. Pokušavao je prisvojiti “Dijanino blago”, a onda je završio ovdje. Mastin je čuo čak i da je Aristip prethodno opljačkao Galatiju i Liburniju, učinivši svetogrđe. Kao klaun, nosi uokolo svoju sliku i sam sebe reklamira, govoreći da je to “slika Aristipa, nekoć Iksionova predstojnika, a sada propovjednika i nadglednika Gotije”.

19. *De concordia huius et illius mundi* (O skladu ovog i onog svijeta). Euforb se ljuti na Aristipa, koji stalno izaziva svađe. U Vindeliciji je, kaže, uzdržavao Hipereta, da sve radi umjesto Aristipa, uključujući i sastavljanje govora o Dijaninim svetkovinama i onima Jupitera Stigijskog. Njegova “nježna ljubav” svodi se na to da je vjeru Aventika prihvatio zbog straha, Mariju da bi mu osigurala naklonost, a špekuliranje radi zlata. Marul se sjeća kako je bio Aristipu vjeran i blagonaklon, sad žali zbog toga. Do njihovog razlaza nije došlo Marulovom krivnjom. Pomišenje Mastina i Aristipa smatra nemogućim. Marul nagovara Euforba da se ne ljuti na Aristipa. Euforb se žali da ga je Aristip iz pravника pretvorio u svodnika, da je skoro dobio batine zbog njega.

20. *De fraude et crasso dolo huius mundi, tum fine* (O prevari i gruboj laži ovog svijeta, te o kraju). Empedoklo se žali na Aristipov postupak kod Emilija: pokušavao ga je pretvoriti u špekulanta, a kad mu nije uspjelo, optužio ga je za nedosljednost. I od Aleksandra sada Aristip želi otići. Pripovijeda Mastinu o Aristipovim splotkama u vezi s Emilijem, ali i o tome kako je Aristip prisvojio Valdesovo djelo o tjelovježbi za dječake, pripisao ga “Galapneumatici” i preveo da bi dobio Aleksandrovo pokroviteljstvo; uz promijenjenu posvetu, prikazao ga je i vladaru Mauzoliju. I Mastin je primijetio nešto slično u drugom djelu, čiji stil podsjeća na Dedala, a tako Aristip krade i od Frigija. Aristip želi biti učitelj, ali to ne može; sva su njegova književna djela zapravo tuđa. Empedoklo nabraja Aristipove mane i bolesti, primjere raskoši i izbirljivosti. Mastin smatra to ljudskim. Empedoklu je smiješno što je takav čovjek pisao o Bijantovoj smrti, što se hvalio da slijedi “Tebanskog zaštitnika” i upleo se u neku

aferu s Ciceronovim sinom, koga je privukao glumeći učenost. Obojica rezimiraju Aristipova grešna djela. Među njima Empedoklo spominje i trovanje i ubojstvo, o čemu Mastin nije ništa čuo.

21. *De gloria huius mundi* (O slavi ovog svijeta). Brunor traži Mastina, za kojeg pretpostavlja da se kod kuće bavi znanošću. Nosi mu loše vijesti o Aristipovu ludilu: bio je s Tenom, i vidio kako Aristip ogovara Mastina. Mastin se ne zabrinjava. Brunor priča kako je Aristip, na poticaj Holohijereja, smislio novu klevetu. Mastin usput spominje sramotno mjesto Aristipova rođenja.³¹ I mnogi su filozofi bili skloni zlu, ali im je filozofija izmijenila narav, upozorava Brunor. Mastin priča kako je Aristip bio više puta u zatvoru, u Tebi i u Efezu. Brunor smatra da je to bilo jer je branio Dijanin hram - tako je ispričao sam Aristip. Mastin drži Aristipa lažljivcem, koji je vlastitu majku istjerao iz kuće i dao joj povoda da se utopi; Aristip ju je potom sedam dana navodno tražio (zapravo se provodeći s prostitutkama), na povratku glumio žalost; lokalne vlasti nisu na to reagirale. Brunor je čuo da je Aristipova majka još živa u Efezu. To nije njegova majka, ispravlja ga Mastin. Usput pripovijeda i kako je Holohijerej dijete preljuba sa sluškinjom, pa je pokušao dobiti i nasljedstvo svoga oca, i tek je izgubivši sudski spor pobjegao Aleksandru. Ali, upozorava Brunor, Holohijerej je imao pismo preporuke od Emilija i ostalih, i dokaz da je zakonita roda. Mastin kaže da je to pismo dobiveno tek uz Facinovu pomoć, pri čemu nitko nije znao za spomenutu priču. Holohijerej je od nekog priprostog čovjeka, Vleposeanta, dobio svjedočanstvo o zakonitom porijeklu, ali uzalud - to može ovjeriti samo Efez. Govore i o nedozvoljenim odnosima koji zaslužuju spaljivanje na lomači. A i sada se priča o preljubu i bludu, zbog kojih su Aleksandrov službenici pozvali Holohijereja na razgovor. Nije se oženio jer ga neće one koje on hoće, a on ne želi one koje bi njega - svi znaju da je kopile. Taj je Aristipov glavni suradnik, i ovaj mora da je isti takav.

22. *De autoritate huius mundi* (O ugledu ovog svijeta). Mastin se ljuti na Aristipove klevete. Na Aleksandrov nagovor sve je odšutio, a sada ne zna što da radi. Opet niže Aristipove grijeh: postavlja ljude na službe po svojoj volji, mijenja zemlje radi požude, ugovara brakove, vara seoske načelnike; sad već traži pokroviteljstvo "Netenza", i sigurno će izdati

³¹ Skalić, *Satirae philosophicae*, s. 388: "quam obscuro, quin et abominabili loco natus siet".

Aleksandra. Jednom je Emiliju ponudio Mauzolovu zemlju, pa je to loše prošlo; sa skupa u Noriku morao je bježati. Slijedi niz aluzija na konkretna zlodjela i skandale. Sve ukazuje da Aristip ugrožava Aleksandra. Dolazi ljutit i uzrujan Dal, želi javiti Mastinu novu nepravdu koju nanio Aristip. Radi se o krivotvorini. Mastin se sjeća da je zbog slične stvari i Aristipov sluga već bio pretučen - krao je kokoši i purane. Dal pripovijeda da će Aristip Polemarhu pokušati podmetnuti takvu krivotvorinu. Mastin zna da je to Aristip pokušavao i ranije, kod Aleksandra, ali nije uspio. Zaključuju da Aristip pripada svijetu, da s njime ne treba imati posla.

Epilog. Aristip se pokazuje kao kralj svih grijeha, nižu se njegovi grešnički epiteti. Takvi su doveli do pada Rimskog Carstva. Vladari ih trebaju protjerati.

Aristipinae descriptio N. autore (Opis Aristipine, od nepoznatog autora). Ženski je lik alegorija Aristipovih grijeha.

Iz žalbe koju je Vergeriov nećak Aurelio odnio u Königsberg vojvodi Albrechtu (proučila ju je Krabbel)³² saznaje se da se pod imenima likova Skalićevih dijaloga - neki su od njih antički filozofi i junaci (Euforb, Demokrit, Empedoklo, Aristip), druge nalazimo i u *Genealogiji*, ponovo tiskanoj u istoj knjizi (Mastin, Facin, Brunor) - mogu prepoznati osobe Vergerijeva i Skalićeva kruga.

unter dem König Aristippus sei Vergerius deutlich zu erkennen; Mastinus sei Skalich selbst; Tribonianus Dr. Ribaldus, Aemilianus König Maximilian, Alexander Herzog Christoph von Württemberg, Pollux Hans Ungnad, Facinus Pfauser, Helena die Gräfin Manrica³³

U Aristipovim djelima Vergerio je pročitao aluzije na svoju biskupsku djelatnost, na putovanja u Švicarsku (gdje je navodno izdao tajne koje su mu bile povjerene kao papinskom nunciju), na boravak u Tübingenu i dolazak španjolske grofice Manrike (Isabelle Manriquez), na obećanje ruke jedne od Vergerijevih nećaka Skaliću, na novce koje je od

³² Krabbel, *Paul Skalich*, 132; izvornik se nalazi u Državnom arhivu Königsberga ("Vergerius an Herzog Albrecht, Beschwerdeschrift, Staatsarchiv Königsberg, Herzogl. Briefarchiv, II, 31, 42"). Građa Pruskog državnog arhiva nakon Drugog svjetskog rata prenesena je u Berlin, kao Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.

³³ Krabbel, *Paul Skalich*, 132.

vojvode Christopha i baruna Ungnada dobio za prijevod Novog zavjeta, pa i na svoju tešku bolest. Tezu o svojoj moralnoj bespriječnosti Vergerio ovako argumentira:

Hoc illud hic tantum addam, ad illa quae tam horribili de libidinibus dicit Scalichius, quod per Dei clementiam, cum essem in Papatu, ubi tale aliquid patrare laudi ducitur, immunditia tanta maculata maculatum me non potuerunt mihi exprobare tot, qui gravissime contra scripserunt.³⁴

* * *

Na tužbe pred vojvodom Albrechtom Skalić je odgovorio opsežnim memorandumom, sačuvanim također u Pruskom državnom arhivu.³⁵ Skalić, naravno, odbija Vergerijevo tumačenje pamfleta *De statu huius mundi*, tvrdeći da se ništa u djelu ne odnosi na konkretne osobe; Skalić “ne vjeruje da je Vergerio u rodu s Aristipom, pokojnim već mnogo stoljeća, a kad bi i bili u rodu, ne može se potomku predbacivati zbog grijeha predaka”;³⁶ to što je Skalića othranio ljubljanski biskup ne znači da Skalić nije plemenita roda, jer “mnoge su knezove odgajali biskupi”. Krabbel zaključuje da je Skalićev memorandum, “obwohl außerordentlich matt und wenig überzeugend”, postigao cilj - komisija zadužena da istraži spor predložila je nagodbu koju je odobrio vojvoda Albrecht, a koja je išla u Skalićevu korist: zaključeno je da je Skalić dijaloge napisao prije pomirbenog ugovora s Vergerijem (sklopljenog u Tübingenu u siječnju 1560), da dijalozi govore o općem stanju svijeta, da su djelo namijenjeno rasonodi; nasuprot tome, Vergerijeva pisma barunu Ungnadu Skalića su teško povrijedila, te je najbolje da polemika završi.³⁷ Usto je još vojvoda Albrecht, svakako na Skalićev nagovor (Vergerio tvrdi da je vojvodino

³⁴ Citirano kod Krabbel, *Paul Skalich*, 133.

³⁵ Prema Krabbel, *Paul Skalich*, 133, signatura spisa je Staatsarchiv Königsberg, Herzogl. Briefarchiv, J. 2, II 31, 43.

³⁶ U pismu barunu Hansu Ungnadu Nicolaus Fabri, učitelj njegova sina Karla, javlja iz Pruske 18. studenoga 1563, između ostalog, ovo: “da dann auf des Vergerii Beschwerde der Herr Scalichius zwar in der erstenn woll vormeldet, er nichtt vonn Vergerio, sondern von Aristippo in seinem Buchlein geschrieben etc.”; *Auszug aus Nicolai Fabri*, s. 801.

³⁷ Krabbel, *Paul Skalich*, 135.

pismo bilo napisano Skalićevom rukom),³⁸ iznenada otkazao Vergerijevu nećaku Lodovicu, koji ga je kao diplomat zastupao prethodnih pet godina, diplomatski angažman, bacivši tako na Lodovica sumnju da je nešto teško skrivio, a uskrativši mu i naknadu troškova. Na to se Vergerio požalio vojvodi Christophu u nedatiranom pismu, najvjerojatnije iz 1564.

Cum Scalichius ipse animadverteret, se in tota Prussia infamiam subiturum (quod non evadet) perfecit apud illustrissimum Prussiae ducem suis consiliis, ut alius meus nepos, cui nomen Ludovico Vergerio, missus fuerit ejusdem principis in Germaniam legatus (nam ejusdem consiliarius est cum tribus equis inserviens). Bonus Ludovicus credens rem serio agi et christiane ingressus viam, ivit ad illustrissimum Palatinum electorem ibique legationem absolvit. Cum deinde ad Illustrissimam Celsitudinem Vestram accessisset legationem expediturus, exspectaretque audientiam in dies et horas, ecce proferuntur litterae illustrissimi ducis Prussiae, qui ad me ipsum scribens dicit, tandem se nolle amplius uti opera praedicti Ludovici, postea quam illum tam longe misisset non parvo sumptu, sed illum liberasse a suo servitio, maximo cum praedicti Ludovici praejudicio atque meo. Possunt enim, quicumque legerint litteras, aut factum quoquo modo intellexerint, suspicari, meum nepotem dimissum esse propter enorme aliquod flagitium atque scelus, cum per quinquennium ejus Celsitudini inserviverit et inauditus absens fuerit a legatione remotus, inscius, rebus suis omnibus ibidem incompositis relictis cum majori mobilium suorum parte, opera tantum et diligentia istius, quem saepe dico, Scalichii.³⁹

Skalićev utjecaj na vojvodu Albrechta rastao je dalje do te mjere da su naposljetku - kad je Skalić počeo smjenjivati stare savjetnike, pošto je nagovorio vojvodu da izmijeni oporuku, i pošto je, u lipnju 1565, od vojvode isposlovaio neobičnu punomoć da se protivnicima za svaku uvredu ili nasilje, mimo sudskog postupka, osveti kako god hoće⁴⁰ - pruski

³⁸ "litterae ipsius Scalichii manu ad me exaratae fuere ejusdem illustrissimi principis nomine, quod ex characteris collatione evidentissime apparet", Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 250, s. 473.

³⁹ Kausler i Schott, *Briefwechsel*, pismo 250, s. 473.

⁴⁰ "jede Gewalt und Mutwillen ohne weitere Rechtsersuchung propria autoritate, aus eigener Gewalt zu rächen und zu vindiciren", Krabbel, *Paul Skalich*, 149.

plemići za pomoć obratili poljskome kralju Sigismundu II, kao suverenu Pruske.⁴¹ U kolovozu 1566. komisija poljskog kralja ušla je u Königsberg, preuzela vlast, i u studenome osudila četiri člana Skalićeve kamarile, zbog zloupotrebe položaja i veleizdaje, na smrt. Skalić je, međutim, još prije dolaska Poljaka napustio Königsberg, zaputivši se u navodnu diplomatsku misiju. Izgubivši sve posjede i prava u Pruskoj, boravit će u Kölnu, pa Münsteru, gdje će se, kao “Paul Scaliger”, oko 1568. vratiti katoličanstvu - kako sam tvrdi, pod utjecajem knjige *Confessio fidei catholicae christiana* (prvo izdanje 1552) kardinala Stanislava Hosiusa.⁴²

Pier Paolo Vergerio, koji je umro 4. listopada 1565, nije doživio ni Skalićev pad u kolovozu 1566, ni njegov povratak rimokatoličkoj vjeri 1568.

* * *

Doba reformacije u zemljama srednje Evrope doba je previranja, prevrednovanja i eksperimentiranja. Novom se pokretu po prirodi stvari priključuju nezadovoljnici svih vrsta. I Vergerio i Skalić za reformaciju su važni kao *exules Christi*, kao primjer nezadovoljnika koji su za volju radi istine žrtvovali položaje u rimokatoličkoj crkvenoj hijerarhiji. Takvi se prognanici, koliko god bili propagandno dragocjeni, nalaze u proturječnoj situaciji. Mada su korisni pokretu obnove, toliko predstavljaju i rizik, jer se njihovu prognaništvu uvijek mogu pripisati osobni, sebični razlozi - uvijek ih se može optužiti da su prešli na stranu koja je obećavala više, zato što na prvobitnim položajima nisu napredovali dovoljno visoko ili dovoljno brzo.

Prognaništvo Vergerija, zrela čovjeka iza kojeg je karijera biskupa i papinskog nuncija, poznavaoa vatikanskih tajni, pritom je znatno dojmliivije i propagandno snažnije od prognaništva Skalića, tek dvadeset-

⁴¹ Poljski kralj imao je vrhovnu vlast nad Pruskim Vojvodstvom jer je vojvoda Albrecht Hohenzollern, posljednji veliki meštar vitezova Teutonaca, priklonivši se reformaciji, pretvorio državu Njemačkoga viteškog reda u svjetovnu, te je primio kao feud 1525. od ujaka, poljskog kralja Sigismunda I. Staroga.

⁴² Protiv Hosiusa je Vergerio napisao knjigu *Dialogi quatuor de libro, quem Stanislaus Osius ... edidit*, [Tübingen] 1559.

trogodišnjaka i samo kapelana koji je netom završio studij. Vjerojatnim se stoga čini da je u neravnopravnoj konkurenciji dvojice prognanika za naklonost vojvoda - kako vitemberškog, tako i pruskog - Skalić, čija su se prekomjerna nestrpljivost, samouvjerenost i ambicija očitovale još za vrijeme usavršavanja u Rimu,⁴³ svoju poziciju odlučio ojačati ne samo fantastičnim kombinacijama o kneževskom porijeklu, nego i agresivnim pamfletističkim dezavuiranjem Vergerijeva moralnog lika.

Vergerio je svakako mogao pružiti niz povoda za Skalićeve senzacionalističke optužbe. Biografi koparskog biskupa opetovano njegove ističu novčane probleme, naglost i taštinu, raskošan stil života; pokušaj ženidbe, zburado opisan kod Skalića, ostavio je traga i u dokumentima koji su zbunili Vergerijeva biografa Sixta.⁴⁴ S druge strane, ni sam Vergerio nije zazirao od javnog ocrnjivanja protivnika (doduše, prvenstveno vjerskih).⁴⁵ Psihološki, sličnost konfliktu sklonih temperamenata - mada je Vergerio bio nesumnjivo uravnoteženiji - mogla je dodatno zaštititi sukob dvojice "Kristovih prognanika".

⁴³ Ignacije Lojolski u pismu Petru Kaniziju o Skaliću 1554. piše ovako: "Diuerse uolte ha confessato che lui non sa in ragionamenti particolari, et etiam che ha malsano il capo, et, ut uerbo eius utar, insano. D' altro canto uole tuttauia mostrarsi dotto; et in summa si porta come huomo di mal ceruello, et mi è parso, per scarrico della consciencia mia, doueua auisar V. R. d' ogni cosa, acciò quella consideri con li altri Padri come si debbia far' circa l' informar' il Rmo. labacense, il quale pare stia ingannato con costui, facendo grande stima di lui, conciosiachè non so in qual cosa potessi fidarsi di lui. Se Dio non lo muta, anche uedendo lo spirito tanto elato et amatore de ostentatione, essendoui tanto poco fondamento di dottrina, mi fa temere alquanto, che non declinassi all' heresia si fossi exasperato del vescouo labacense" (*Monumenta Ignatiana*, pismo 4207, 382. Iz Rima, 27. veljače 1554).

⁴⁴ "Sehr merkwürdig ist es, daß Verger in seinem 59. Lebensjahre fast noch ein eheliches Bündniß eingegangen hätte", Sixt, *Petrus Paulus Vergerius*, s. 510; podatke, iz kojih se vidi da je Vergerio zbog ženidbe tražio povećanje iznosa za svoje uzdržavanje, moguće je naći u njegovu pismu vojvodi Christophu od 23. listopada 1557, Kausler i Schott, *Briefwechsel*, br. 52, 146-149.

⁴⁵ Stav švicarskog vjerskog reformatora Heinricha Bullingera (1504-1575) o Vergeriju i njegovim djelima citiraju Meyer, *Die evangelische Gemeinde*, s. 243 i Kausler i Schott, *Briefwechsel*, s. 15, iz pisma župniku Johannesu Fabritiusu, 27. veljače 1562: "Wenn ihr wollt bei aller Welt große Unruh' und Ungunst haben, so richtet dem Vergerio zu Chur einen Druck auf. Man hat die Jahre her wohl erfahren, was er für Büchlein hat lassen ausgehen, sine nomine, falso sub nomine und zum Theil famosos libellos, nichts denn Spötteln und Schmähen, nichts Fruchtbares. Ihr kennt ja den Menschen. Käme er zu euch, mehr Unmuße würdet ihr von ihm haben, als von sonst irgend einem der Sterblichen. Ruhem kann er nicht, und doch eben so wenig etwas Nützlichliches schaffen. Thut die Augen auf oder nicht, ihr werdet es so finden".

Književni oblik⁴⁶ za kojim je Skalić posegnuo u napadu na Vergerija - niz prozernih dijaloga - s jedne je strane, kao *Reformatiōnsdialog*, varijacija žanra reformacijske propagande popularnog već od Ulricha van Huttena (1488-1523);⁴⁷ s druge strane, i sam je Vergerio objavljavao dijaloge u kojima sudionici katkad nose antička imena (ali vezana uz kršćansku antiku: Didymus i Irenaeus, Athanasius i Hilarius).⁴⁸ Određena je književna inovacija Skalićevo povezivanje dijaloga s Terencijevim komedijama; nadovezivanjem na tradiciju antičkog kazališta dodatno se zaoštava prikaz Aristipa kao zaljubljenog starca (*senex amator* rimske komedije). Odabir imena likova u dijalozima, dakako, ukazuje na još jedan antički izvor: na Lukijanove *Dijaloge mrtvaca* (u kojima glavne uloge pripadaju kiničkim filozofima, a sudjeluju, među ostalima, Menip, Diogen, Poluks, Kratet, Filip, Aleksandar, Minos, Scipion, Mauzol, Paris - neka od tih imena čitamo i kod Skalića).⁴⁹ Antički filozof Aristip iz Kirene nije, doduše, pripadao kiničkoj školi, ali jest poučavao da je cilj života užitak, da su tjelesni užici bolji od duhovnih, da su užici nadohvat ruke bolji od onih udaljenijih.⁵⁰

⁴⁶ Vrednovanje Pavla Skalića u hrvatskoj je znanosti ponešto proturječno. Već prvi prilozi (Kukuljevićev prikaz iz 1875, priređen prema Voigtovu radu) ističu njegov avanturizam i hohštaplerstvo, no niz radova povjesničara filozofije pristupao je posve ozbiljno Skalićevu filozofskom djelovanju. Nepristranu i realnu ocjenu tog djelovanja nalazimo ipak u novijem članku, priređenom za međunarodni kontekst (Banić-Pajnić, *Skalić*): "It cannot be argued that Skalić was an original thinker, given the fact that the basic feature of his work is syncretism. (...) Skalić left behind numerous works, in which a number of themes are repeated. His work did not have much impact on either the European or Croatian Renaissance philosophers. His adventurous and tumultuous life was of much greater interest to historians than his work." Skalićeva djela jedva da su razmatrana s književnopovijesnog ili retoričkog aspekta.

⁴⁷ O žanru usp. Lenk, *Die Reformation*; Kampe, *Problem »Reformatiōnsdialog«*.

⁴⁸ Npr. *Dialogo del modo di conoscere & servire a Dio*, 1550; *Dialogus super Tridentini Concilii progressu et successu*, 1552; *Dialogi quatuor de libro, quem Stanislaus Osius ... edidit*, 1559.

⁴⁹ Skalić povezuje Aristipa, pogotovo što se tiče odnosa prema ženama, s kiničkim običajima. *Satirae philosophicae, Colloquium XI*, s. 354: "Ah Aristipe, quam te ubique turpiter dare consueris. Soli iam sumus sub rosa haec dicier putamus: omnibus reuera notissima. Atque hoc ipsum in te aduersarii criminantur. Vnam tibi sufficere aiunt debere, nisi lasciua te iam dudum perdidisset libido. Mos hic non cynicus, humanus scias est. Vxorem ducere humano, non canino more leges admittunt. Honestatem promouent et tuentur tibi aduersam. Vtque uno uerbo, quod concepi, edisseram, corrumpere multas soles atque libidine expleta, negligere. Id ferre Europa nequit: ac ideo potissimum et tibi et tuis gnatas despondebit nemo."

⁵⁰ Diogen Laertije piše o Aristipu kao prvaku među oportunistima i "kraljevskoj pudlici": "Ἐν δὲ ἰκανὸς ἀρμόσασθαι καὶ τόπω καὶ χρόνῳ καὶ προσώπῳ, καὶ πάσαν περιστάσιν ἀπμοδίως ὑποκρίνασθαι: διὸ καὶ παρὰ Διονυσίῳ τῶν ἄλλων εὐδοκίμει μᾶλλον, αἰεὶ τὸ προσπεσὸν εὔ διατιθέμενος. ἀπέλαυε μὲν γὰρ ἡδονῆς τῶν παρόντων, οὐκ ἐθήρα δὲ πόνῳ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν οὐ παρόντων: ὅθεν καὶ Διογένης βασιλικὸν κύνα ἔλεγεν αὐτόν." (2, 8, 66).

Sukob Skalića i Vergerija, dvojice reformacijskih *exules Christi*, u godinama 1559-1564, rekonstruiramo danas iz sačuvane korespondencije i Skalićeva satiričkog, namjerno nejasnog niza lukijansko-terencijskih dijaloga. Zasad je u tumačenju povijesne stvarnosti nemoguće ići dalje; nedostupni ostaju “pravi Vergerio”, “pravi Skalić”, “pravi vojvoda Christoph od Wittemberga”, “prava reformacija”. No, svaka priča koju o njima pripovijedamo mora uzeti u obzir ovdje prikazane - ponekad delikatne, ponekad grube - retoričke i komunikacijske manevre.

Summary

Paul Skalić versus Pier Paolo Vergerio, 1559-1564

The paper reconstructs the chronology and gathers testimonials about the quarrel between two *exules Christi* (“exiles for Christ’s sake”) who came to reformation Germany from the Roman Catholic South: Pier Paolo Vergerio from Koper and Paul Skalić (1534-1575) from Zagreb. The young Skalić, former Vienna *Hofkaplan* who broke with papacy in 1555-1557, was a newcomer, of much less propagandistic value in comparison with thirty six years older Vergerio, bishop of Koper and papal nunzio, with almost a decade longer reformation activity (from 1548). Both, however, had to compete for influence and favour of German reformist magnates, especially Christoph, Duke of Württemberg, and Albrecht, Duke of Prussia. Skalić tried to strengthen his position by making fantastic, although impressively documented and argued (and, at that time, hard to verify) claims to be descended from the della Scala, medieval rulers of Verona. When others, Vergerio among them, tried to refute his claims, Skalić retaliated aggressively, in July 1560 circulating a pamphlet on his adversaries. In January 1561, a commission appointed by the Duke Christoph brokered a reconciliation between Skalić and Vergerio, but, when Skalić by the end of 1561 went to Königsberg and started a dazzling career at the court of the Prussian Duke Albrecht, another champion of reformation, Vergerio tried to counter that by spreading warnings about Skalić’s unfounded aspirations to nobility; also, Vergerio’s nephews were employed by the Duke Albrecht as dip-

lomats, so Skalić was competing with Vergerio's family in Prussia as well. In 1563, Skalić published a book of *Satirae philosophicae*, including in it the pamphlet against Vergerio from 1560. This text, *De statu huius mundi*, is a set of 22 dramatic dialogues "in the style of Terence", with characters named Aristippus, Democritus, Empedocles, Euphorbus, Mastinus, Facinus, Brunorus etc. The main character is the vile, greedy, dissolute Aristippus (with the same goals in life as the Greek philosopher from Cyrene), who has committed an immense number of wrongdoings and crimes. In winter of 1563, Vergerio presented an official complaint before the Duke of Prussia and the University of Königsberg, but did not achieve anything; Skalić's influence with the Duke was too strong, and the fantastic adventurer from Zagreb will be removed from power in Prussia only by the intervention of the King of Poland in 1566. We present the contents of Skalić's satirical dialogues *De statu huius mundi*, recognize their literary origin not only in Terence, but even more in Lucian's *Dialogues of the Dead*, and suggest that they are connected with the tradition of German *Reformationsdialog* as polemical vehicle (which has been adopted during 1550's by Vergerio as well in his attacks on the papacy).

Bibliografija

- "Auszug aus Nicolai Fabri, Carlln Ungnaden Präceptoris, Schreiben an Herren Hansen Ungnaden auß Preußen vom 18 Novembris 1563", *Das neue gelehrte Europa*, Wolfenbüttel: Meißner, 2 (1754), s. 801-805.
- Elze, Th. (prir.), *Primus Trubers Briefe, mit den dazu gehörigen Schriftstücken*, Tübingen: Litterarischer Verein in Stuttgart, 1897.
- Kampe, J. *Problem »Reformationsdialog«. Untersuchungen zu einer Gattung im reformatorischen Medienwettstreit*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2011.
- Katičić, R. »Zur Polemik von Primus Truber mit Paulus Skalich.« *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 53 (2007), 55-66.
- Kausler, E. H. von i Schott, Th. (prir.), *Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg, und Petrus Paulus Vergerius*. Stuttgart: Litterarischer Verein, 1875.

- Krabbel, G. *Paul Skalich: Ein Lebensbild aus dem 16. Jahrhundert*. Münster i. W.: Borgmeyer, 1915.
- Lenk, W. *Die Reformation im zeitgenössischen Dialog. 12 Texte aus den Jahren 1520-1525*. Berlin: Akademie-Verlag, 1968.
- Pressel, Th. (prij.) *Anecdota Brentiana : ungedruckte Briefe und Bedenken von Johannes Brenz*. Tübingen: Heckenhauer, 1868.
- Skalić, P. *Ad invictissimum et augustissimum principem et dominum dominum Ferdinandum, Sacri Romani Imperii caesarem gloriosum, etc. Genealogia, seu de antiquissima Scalichiorum, sive a Scala olim complurium regnorum et multarum nationum felicissimorum principum, origine ab anno salutis LXXX. usque ad annum MDLXI...* Argentorati: Christianus Mylius, 1561.
- Skalić, P. *Pauli Scalichii C. R. et dynastae Huniorum, marchionis Veronae, Beneventi Samnitum Ducatus et Wiroviticæ hæredis, Likæ, Zagoriæ, Bistriciæ, Peylstenii, Zkradini, etc. domini et comitis, etc. Christi exulis, etc. T. D. Satiræ philosophicæ sive miscellaneorum tomus primus. Accessit Genealogia præcipuorum Europæ regum et principum, etc. a Gothis deducta per utrumque sexum, auctore Heilricho Zeellio Agrippinate, Illustrissimi principis Borussiae bibliothecario, geographo et historico*. Regiomonti Borussorum: in officina Ioannis Daubmann illustrissimi Borussiae principis typographi, 1563.
- Voigt, J. »Paul Scalich, der falsche Markgraf von Verona.« *Berliner Kalender für 1848*, Berlin: Karl Reimarus, 1848.
- Vrečko, E. i Krajnc-Vrečko, F. (prij.) *Pisma / Primož Trubar*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2015.